

форм засвоєння міфологічного матеріалу (міфологізації, реміфологізації, деміфологізації) є міфологізація з елементами творчого переосмислення первісних архетипів та міфологем, її ж вважаємо найбільш наближеною до явища інтертекстуальних запозичень.

Література

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.– Л.: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2000; Т.: Джура, 2000.– 340 с.

2. Антофійчук В. І., Нямцу А. Є. Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів у літературі.– Чернівці: Рута, 1997.– 200 с.

3. Гундорова Т. Про Явлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація.– Л.: Літопис, 1997.– 297 с.

4. Карманський П. „Ой люлі, смутку...”. Поезії.– Ужгород: Поличка „Карпатського краю”, 1996.– 416 с.

5. Мифология. Энциклопедия / Гл. ред. Е. М. Мелетинский.– М.: Большая Российская Энциклопедия, 2003.– 736 с.

6. Поети „Молодої музи” / Упоряд., автор передм. М. М. Ільницький.– К.: Дніпро, 2006.– 672 с.

7. Поліщук Я. Поліфункціональність міфу в поетиці модернізму // Слово і час.– 2001.– № 2.– С. 35–45.

УДК 821.161.2:82.091

Ірина Жифарська

ЛІТЕРАТУРА ТА ЕМІГРАЦІЯ: ГРАНІ ЗІТКНЕННЯ

Стаття присвячена проблемам вивчення літератури українського зарубіжжя. У дослідженні наголошується на необхідності розв'язання термінологічної дискусії, розглядається питання щодо хронології літератури українського зарубіжжя, проблема зарахування до когорти еміграційних письменників митців, чия творча манера сформувалася в Україні, та функціонування літератури українського зарубіжжя.

Ключові слова: література українського зарубіжжя, діаспори, еміграції, письменники в екзилі, хронологія, функціональність української зарубіжної літератури, взаємоперехрещення літератури й еміграції.

Gyfarska I. Literature and emigration: brinks of the collision. The article by is devoted to the problems of studying Ukrainian literature abroad. The research stresses on the nessesity to solve the terminological discussion, considers the question of the chronology of Ukrainian literature abroad, the problem of including

into cohort of emigrated writers artists which creative manners were formed in Ukraine and the functioning of Ukrainian literature abroad.

Key words: Ukrainian literature abroad, of diaspora, of emigration, writers into exile; chronology, functions of Ukrainian literature abroad, intercrossing of literature and emigration.

Як відомо, поняття „українська література” не визначається суто територіальним критерієм. Так сталося, що нашу літературу репрезентують письменники (таки наші, українські) і поза межами держави. Ми ще по-справжньому не осмислили цей феномен: українці, закинуті жорстокими вітрами історії в далекі світи, будували там Україну... І поставали на чужині українські церкви, українські школи, університетські кафедри. Нашою рідною мовою виходили там газети й журнали, озивалися радіо й телебачення, з’являлися не тільки романи й поеми, а й наукові монографії, енциклопедії. Ті, кого ми не дуже точно називаємо українською діаспорою, мають не тільки дуже шляхетну хворобу – ностальгію, вони повсюдно несуть у собі й невиліковну україноцентричність. Саме такі люди й творили Україну поза Україною. Вони ставали національними лідерами й гуртували довкола себе земляків, зорганізовували їх у культурні громади, освітні, професійні, творчі об’єднання. Вони самі подавали приклад жертвності й подвижництва в ім’я української ідеї. Як зазначає Ф. Погребенник [5, 22], еміграції всіх часів і народів супроводжувалися народженням і розвитком громадсько-політичної й літературно-естетичної думки, що відображала історичну долю цього народу.

Цілісне вивчення літературного доробку діаспори лише починається. „Перед нами невідкладне завдання,– наголошував Федір Погребенник [6, 3],– об’єктивно осмислити й оцінити творчі надбання українських митців в минулому й сучасному, зробити його надбанням на рідних землях, виправити ту шкоду, якої завдано насильницьким відлученням більшовицьким режимом від материкової культури майже всього того, що створили в еміграції українські письменники, композитори, художники, вчені у різних галузях культури і науки”. Вивчення і публікація творів, що за доби недержавної України постали у вільному світі,– одне з першочергових завдань сучасного літературознавства. „Проблема „еміграція і література” щойно починає осмислюватися і потребує комплексного системного підходу з урахуванням доробку світової науки про літературу. Конче необхідно не тільки простежити тематику та

ідейний пафос творів емігрантів і про еміграцію, а й відтворити образ світу, вибудований у них, та їх поетику”, – впевнений Р. Гром’як [3]. Це важливо ще й з огляду на те, що протягом ХХ ст. за межами України опинилася чимала когорта обдарованих митців, які попри свою географічну відірваність від України відіграли значну роль у розвитку її красного письменства. У цій царині плідно працюють українські материкові і діаспорні літературознавці. Цікавими є дослідження О. Астаф’єва поезії українського зарубіжжя, Л. Залеської-Онишкевич – діаспорної драматургії, статті М. Жулинського, М. Ільницького, Р. Мовчан, В. Моренця, Д. Нитченка, Ф. Погребенника, Яра Славутича, Ю. Шереха.

Важливою ланкою в дослідженні літератури українського зарубіжжя слід вважати вироблення *спільних критеріїв вивчення, єдиного підходу*. Адже низка проблем, пов’язаних з літературою зарубіжжя, й нині викликає жваві дискусії. Передусім йдеться про **дискусії термінологічні**. Як називати творчість зарубіжних українців: література української еміграції? Але не всі вони були емігрантами. Тим паче нині існує таке явище, як творчість українців, які народилися за межами України, це друге, третє покоління емігрантів. До того ж у деяких країнах українці протягом багатьох століть живуть на землях, часто суміжних, здавна населеними ними, тобто вони не є емігрантами. Можливо, творчість української діаспори? Але знову ж таки не всі категорії закордонних українців охоплюються цим визначенням. На нашу думку, ці терміни позначають одне явище (з літературної точки зору), проте вказують водночас і його відтінки. Еміграційні письменники – ті, що *виїхали* зі своєї країни в іншу, але за цього розгляду не беремо до уваги наступність творчу чи генетичну; вони не обов’язково мають (хоч це і можливе) утворювати компактне поселення на тривалий час. Це може бути разова хвиля, коли письменники навіть не втрачають надії на повернення на батьківщину. Вживаючи цей термін, ми обов’язково апелюємо до поняття „виїзд”. Поняття ж „діаспорні письменники” може включати в себе письменників-емігрантів, до того ж це і ті, хто народився в Україні, а виріс за її межами, а також покоління, народжене і певною мірою асимільоване на новій землі, тобто це не тільки перше покоління емігрантів, а і друге, і третє. Яр Славутич, „український канадієць”, вважає, що „українська діаспора” – „закономірний вислів чи пак термін для

українства за кордоном” [7, 467]. І пропонує також поряд із діаспорою як збірною назвою синонімічно вживати словосполучення „закордонні українці”. Проти терміна діаспора, однак, був категорично проти Юрій Шерех [10, 63], наголошуючи, що людей спіткало не „розсіяння”, а свідомо був обраний шлях поза межі батьківщини.

Отже, варто послуговуватися тим чи іншим терміном залежно від ракурсу дослідження, від того, що саме хочемо підкреслити чи на чому наголосити. Інакше кажучи: всі письменники, що емігрували, є представниками української діаспори („розсіяними” у світі), але не кожен письменник діаспори є емігрантом. Еміграція – то є складник життя діаспори, остання, своєю чергою, включає як автохтонне населення, так і нащадків емігрантів. Визначення „література українського зарубіжжя”, або „українська зарубіжна література” (Л. Скупейко), також має право на існування. Це поняття місткіше й охоплює творчість усіх груп українського населення за межами України. Не новим сьогодні є і термін „українські письменники в екзилі”, у якому ключовою є сема „вигнання”, „виселення”.

Другим каменем спотикання є те, що більшість літературознавців не вважають за необхідне зараховувати до переліку зарубіжних українських авторів тих **митців, чия творча манера сформувалася в Україні** (У. Самчук, Т. Осьмачка, Іван Багряний...). Українську літературу ХХ ст. важко уявити без таких письменників-емігрантів, як В. Винниченко, Т. Осьмачка, Василь Барка, Є. Маланюк, Ю. Косач та ін. Але, зважаючи на те, що як творчі постаті вони сформувалися ще на рідній землі, Микола Сорока [8, 12] зауважує, що саме тому їх не виділяють в окрему (емігрантську) групу, а термін „письменники-емігранти” щодо них є радше умовно-географічним.

Наступна дискусійна тема стосується питання про **функціональність чи відмирання літератури українського зарубіжжя**. Отже, в підсумку: чи українська зарубіжна література є феноменом доконаним, явищем, що відбулося, чи вона розвиватиметься й далі. Концепція функціональності еміграційної літератури була висунута в середовищі українських емігрантів як безпосередніх її носіїв. Голова Об’єднання українських письменників в екзилі „Слово” Григорій Костюк [4, 442] вважає український літературний процес поза межами України реальним фактом. А внаслідок складних історичних зрушень, включаючи революцію 1917 року, гітлеризм, сталінізм і,

зрештою, Другу світову війну, „еміграційна література різних народів виросла у велике соціальне явище...”. На протилежних позиціях стоять представники найстаршого покоління емігрантів Г. Журба та молодшого – Д. Струк. Останній вважав еміграційною лише літературу першого покоління емігрантів, а подальша література, на його думку, вмирає із самими її творцями. У літературознавчому дискурсі останніх десятиліть під час обговорення цього питання актуальним є його розгляд крізь призму так званого міфу про Антея. З давньогрецької міфології відомо, що Антея, допоки він тримався рідної землі, ніхто не міг побороти. Коли ж відірвався від неї, був переможений. Не можна не погодитися із думкою літературознавця М. Сороки [8, 18], який, відповідаючи на питання, чи відмирає література діаспори, чи існуватиме всупереч класичному міфу, твердить: українська література, позбавлена рідного ґрунту, як і міфічний Антей, вливається в нову культуру; однак вона не відмирає, а трансформується в інші літератури, зберігаючи при цьому духовний код та культурну спадщину етносу.

Четвертим дискусійним (і найбільш, на нашу думку, цікавим) є питання **хронології літератури українського зарубіжжя**. Тут маємо декілька принципово відмінних точок зору. Г. Костюк у своїй праці „З літопису літературного життя в діаспорі” (1971) поділяє українську еміграційну літературу на 4 етапи: 1921–1940, 1941–1945, 1945–1954, 1954 – і до сьогодні. Натомість Г. Грабович твердить, що „українська еміграційна література в повному значенні цього слова розпочинається лише після Другої світової війни, по суті, за періоду ДіПі, тобто в 1945–1950 роках. Лише там і тоді українські письменники й читачі остаточно поривають зі своїм середовищем і опиняються у суворій реальності чужорідних культур” [2, 389]. На думку Ф. Погребенника [5, 24], дві хвилі еміграції увійшли в історію літератури, дали визначні мистецькі цінності: пожовтнева (1919–1920 рр.), що з’явилася після розпаду Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, і повоєнна. У книзі „Українська еміграція: Від минувшини до сьогодення” за ред. професора Богдана Лановика [9] колектив науковців аналізує історію української еміграції, починаючи з перших століть нової ери; чи не найбільше уваги приділено саме еміграції ХХ ст. Тут виділяються два етапи: перший – міжвоєнна еміграція 1917–1939 рр., другий – у роки

Другої світової війни та в повоєнні роки. Наголошується, що українська політична еміграція мала дві хвилі: першу під час і після Першої світової війни, другу – в кінці та після Другої світової війни. Також називається третя хвиля – повоєнний період. А Василь Шепетюк та Іван Гавдида пропонують не пропустити поза увагою і таке специфічне явище, як четверта хвиля української еміграції. Йдеться про виїзд за кордон українських дисидентів у 70–80 рр. брежнєвського застою.

На нашу думку, розгляд еміграції ХХ ст. слід розпочинати саме з міжвоєнної доби. Еміграція початку ХХ ст. (включаючи й кінець ХІХ) мала більш економічне підґрунтя, її радше не розглядати суто в контексті історії української літератури ХХ ст., щоб не розривати цілісний період кінця ХІХ – початку ХХ ст., не сплутуючи в такий спосіб неподібні і далекі, за О. Баганом [1, 65], естетичні світи, якими були ці століття. А нові визначальні суспільно-політичні, культурні й літературні тенденції ХХ ст. з'явилися саме внаслідок чотириріччя 1914–1918, коли Європу сколихнули бурхливі події Першої світової війни, а в Україні відбулися стрімке державотворення та націєтворення, адже бум ХІХ ст. дійсно тривав чи не до 1914 р. Тож, підсумовуючи, зазначаємо, що *першу хвилю* еміграції письменників (як найбільш масову) визначають саме митці ХХ ст., що безпосередньо чи опосередковано брали участь у визвольних змаганнях за здобуття першої незалежності Українській державі часів Української Народної Республіки та Центральної ради і які не прийняли нового політичного режиму після занепаду УНР. Це так зване „втрачене покоління”, що жило сподіванням на тимчасовість вигнання та очікуване повернення в Україну, якому тоді ще вірилося, що то не назавжди. Згодні з О. Баганом, що 1914 рік означає початок подій, вплив яких тривав аж до 1945 року [1, 66], що період міжвоєнної доби 1914–1945 рр. був цілісним історичним етапом у бутті української нації і виокремлюється чіткими і значущими датами, які кардинально змінили світ, тому не погодимося з Г. Костюком, котрий виділяє окремим етапом української еміграційної літератури 1941–1945 роки. Тож вважаємо за доцільне *другою хвилею* називати період з кінця Другої світової війни та в повоєнні роки часів ДіПі (1943–1945 – 1950-ті), який окремим етапом виділяє і Г. Костюк, і Г. Грабович, і Ф. Погребенник, і Б. Лановик. Це є час згуртування тих письменників, що поневіряються

далі після першої еміграції, втікачів від сталінського режиму, формування нових постатей. Неможливо не згадати тут і діяльність МУРу. А *третьою хвилею* називаємо період від 50-х років, коли налагодилися регулярні рейси до США, пасажирами яких стали колишні мешканці таборів для переміщених осіб, коли США і Канада у 60–70-х рр. заявили про себе як головних „репрезентантів передової культури” [1, 75]. Саме тут опинилися в цей час родина Холодних, Василь Барка, Григорій Костюк, Левко Чикаленко, Євген Маланюк, Іван Багряний, Оксана Лятуринська та багато ін. На цих териконах об’єдналися і найдавніша еміграція, і уенерівська, і радянська, і вже виховане чи навіть народжене тут покоління (щодо сумніву про право творчості останніх називатися „еміграційною”, а не „закордонних українців” говорилося вище), центром гуртування яких стали Об’єднання українських письменників „Слово”, Нью-Йоркська група.

Отже, в українській історії ХХ століття відомі три хвилі еміграції, кожна з яких мала найрізноманітніше підґрунтя – політичне, культурологічне, соціальне. Українці виїжджали за межі держави через політичні переслідування ідейних поглядів, на знак протесту проти обстановки у країні, з метою реалізації своїх державницьких задумів у можливих умовах і допомоги окупованій політично і морально Україні. Втікаючи за кордон, українці також прагнули зберегти у часі й просторі духовну культуру України, продовжити їй її існування. І, врешті, оголосити всьому світові про ту ситуацію, що склалася в державі. Звісно, процеси міграції тривають постійно, але найважливішими літературними були саме ці названі.

Як ми бачимо, проблема взаємоперехрещення літератури й еміграції є дуже цікавою. Коло наріжних питань з часом розширюється, тому завжди відкривається царина недослідженого, що потребує уважного і наполегливого розгляду.

Література

1. Баган О. Міжвоєнна доба в українській літературі ХХ ст.: період, стилі, ідейно-естетичні пріоритети // *Визвольний шлях*.– 2005.– № 12.– С. 64–83.
2. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка.– К.: Основи, 1997.
3. Гром’як Р. Давнє і сучасне.– Т.: Лілея, 1997.
4. Костюк Г. У світі ідей і образів // *Сучасність*.– 1983.– С. 442.
5. Погребенник Ф. Еміграція і література // *Слово і час*.– 1991.– № 10.

6. Погребенник Ф. З Україною в серці. Нариси-дослідження про творчість письменників-прикарпатців у діаспорі.– К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1995.
7. Славутич Яр. Дослідження та статті.– Едмонтон: Славута, 2006.– 484 с.
8. Сорока М. Чи є панацея від міфу про Антея в українській літературі діаспори? // Слово і час.– 2000.– № 12.
9. Українська еміграція: від минувшини до сьогодення: Навч. посіб. / За ред. Б. Лановика.– Т.: Чарівниця, 1999.– 512 с.
10. Шерех Ю. МИ і ми // Слово і час.– 2000.– № 1.

УДК 821.161.2-24'05

Леонід Закалюжний

„ДРАМОВАНА ТРИЛОГІЯ” ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША ЯК СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖАНРУ ІСТОРИЧНОЇ ДРАМИ- ХРОНІКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається „Драмована трилогія” П. Куліша з точки зору жанрового окреслення творів, які до неї входять. На основі аналізу поетики драм „Байда, князь Вишневецький”, „Цар Наливай”, „Петро Сагайдашний” автор робить висновок про те, що вони відображають спроби реконструкції традиційного шекспірівського жанру історичної драми-хроніки в українській літературі й, водночас, відбивають загальноєвропейські тенденції епізації історичної драми в ХІХ столітті.

Ключові слова: жанр, драма, історична хроніка, тенденції, поетика.

Zakalyuzhnyy L. „Dramatic trilogy” by P. Kylish as an attempt to reconstruct the historical chronicle drama genre in Ukrainian literature. The article highlights „Dramatic trilogy” by P. Kylish from the point of view of its genre definition. Analyzing poetics of the considered plays of the trilogy the author of the article come to a conclusion that this appear to be an attempt of reconstruction of the traditional historical chronicle drama genre by W. Shakespeare and at the same time an attempt to reflect upon All-European tendencies of creation of the epic historical drama in the 19th century.

Key words: genre, drama, historical chronicle, tendencies, poetics.

Протягом 1860–80-х рр. в українській літературі з’явилися історичні драми, що в тій чи іншій формі моделювали ознаки традиційного жанру європейської драматургії – історичної драми-хроніки. Однак якщо твори Ю. Федьковича („Довбуш”, „Хмельницький”), К. Устияновича („Олег Святославович Овруцький”), В. Шашкевича